

Tartu Ülikool

Psühholoogia instituut

**Esmaste mälestuste kirjeldamine: sugudevahelised ja vanuselised erinevused ning
mälestuste tüübist tulenevad erinevused**

Doris Sooläte

Uurimistöö

Juhendaja: Pirko Tõugu

Läbiv pealkiri: Esmaste mälestuste sisu kirjeldamine

Tartu 2016

**Esmaste mälestuste kirjeldamine: sugudevahelised ja vanuselised erinevused ning
mälestuste tüübist tulenevad erinevused**

LÜHIKOKKUVÕTE

Käesoleva uurimistööga soovitakse uurida, milliseid sugudevahelisi ja vanuselisi erinevusi leidub esmaste mälestuste sisu kirjeldamisel. Lisaks soovitakse uuringuga leida, kas mälestuste kirjeldused on samasugused positiivsetes ja negatiivsetes esmastes mälestustes. Valimisse kuulus 121 inimest (54 meest ja 67 naist), kelle seas oli 39 last vanuses 9-11, 29 noort täiskasvanut vanuses 18-22 ning 43 keskealist vanuses 35-54. Esmaste mälestuste sisu kodeeriti iga alus-öeldis paarina vastavalt ühte viiest kategooriast: (1) Meenutaja ise, (2) Meenutaja ise koos kellegi teisega, (3) Sotsiaalne kontekst, (4) Mittesotsiaalne ja (5) Muu. Tulemusena selgus, et sugudevahelised erinevused ilmnesis ainult sotsiaalse konteksti viidete arvus. Naised kasutasid esmaste mälestuste sisu kirjeldamisel rohkem viiteid sotsiaalsele kontekstile, kui seda tegid mehed. Sugudevahelised erinevused puudusid ülejäänud kategooriates. Negatiivsete ja positiivsete esmaste mälestuste erinevus ilmnis kategooriates, mis viitasid meenutajale endale, sotsiaalsele ja mittesotsiaalsele kontekstile.

Märksõnad: autobiograafiline mälu, mälestuse sisu, sugudevahelised erinevused, vanuselised erinevused, positiivsed ja negatiivsed mälestused

Describing childhood recollections: Gender and age differences as well as differences rising from the type of recollection

ABSTRACT

The aim of this study was to examine gender and age differences in the content of adult and childhood recollections. In addition to that, positive and negative aspects of childhood recollections were also examined. 121 people participated in this study (54 men, 67 women) in three age groups (39 children aged 9-11, 39 young adults aged 18-22 and 43 middle-aged aged 35-54). The content of the first recollection was coded as each subject-verb pair was assigned to one of the five categories. (1) agency (2) co-agency (3) social content (4) non-social content and (5) other. As a result, it turned out that gender differences only appeared in the number of social content references. To describe the content of the first recollection, women used more references to social content than men. Gender differences were missing in the other categories. The difference in negative and positive recollections appeared in categories which referred to agency, social and non-social context.

Key-words: autobiographical memory, content of recollection, gender differences, age differences, positive and negative recollections

SISSEJUHATUS

Autobiograafiline mälu ja selle areng

Tulving (1994) on kirjutanud oma raamatus "Mälu", et autobiograafiline mälu eeldab võimet tajuda ja teadvustada aega. Kui me tahame, siis sulgeme silmad ja mõtleme sellele, mida me tegime kümme minutit tagasi või kuidas me tähistasime oma viimast sünnipäeva. Samuti võime me mõelda sellele, mida hakkame tegema homme või järgmisel nädalal. See on üks kõige märkimisväärsemaid võimeid, millega loodus on inimest varustanud - tajuda aega, milles eksisteerime. Võime tajuda aega muudab oluliselt seda, kes me oleme ja kuidas me elame (Tulving, 1994).

Nelson (1993) on kirjutanud, et autobiograafiline mälu on spetsiifiline, personaalne, kauakestev ning oluline inimese enesemõistmise arenguks. Autobiograafilise mälu teeb fenomenaalseks omadus kujundada iseenda isikliku elu ajalugu. Sellest tulenevalt on tähtis panna suurt rõhku mälestuste uurimisele ka tulevikus.

Howe ja Courage (1993; 1997) toovad oma artiklites välja, et autobiograafiline mälu oma definitsioonilt on mälu, mis koosneb informatsioonist ja sündmustest, mis puudutavad sind ennast. Sellest tulenevalt on autobiograafilise mälu arenguks tarvilik iseenda tajumine. Ilma selge iseenda äratundmiseta pole olemas referenti, kelle jaoks personaalseid kogetud sündmusi organiseerida. Fenomen, mida nimetatakse autobiograafilise mälu arenguks - teisisõnu lapsega amneesia, möödub sel ajal, kui teadlikkus iseendast kasvab ja tähtsaks muutub minapildi areng (Howe, Courage, 1993).

Lisaks eelnevale teooriale, on teoretikuid, kes leiavad, et autobiograafilise mälu arenemiseks on tarvilikud sotsiaalsed interaktsioonid (Fivush & Reese, 1992; Nelson, 1993). Minevikust rääkimine vanemate ja teiste täiskasvanutega annab võimaluse lastel õppida nii raporteerimise vormi kui ka jutustamise oskust, mis minevikust rääkimisel on oluline (Harley & Reese, 1999).

Autobiograafilise mälu kasutamine algab lapsel juba varases eas. Nelson (1993) on oma uurimuses leidnud, et lapsed hakkavad oma mälestusi meenutama juba 2,5 aastasena, kuid vajavad sealjuures abi täiskasvanutelt. Vanematel on aktiivne roll laste sõnastuse juhendamisel ja kujundamisel, kirjeldamaks seda, mis on juhtunud nendega minevikus (Nelson, 1993).

Individuaalsed erinevused selles, kuidas vanemad räägivad oma lastega minevikust, viivad individuaalsete erinevusteni laste raporteerimise oskustes (Harley & Reese, 1999).

Eristatakse kahte vanemate minevikust rääkimise stiili: detailirohke ja vähem detailne. Emadele, kes kasutavad esimest stiili, on omane sage meenutamine, detailsus ja teemas püsimine. Teise stiili kasutajatele on omane kordamine, teema vahetamine, väheste detailide välja toomine ning nad kasutavad meenutamist praktilistel põhjustel (Reese & Fivush, 1993).

Sugudevahelised erinevused

Üks tähelepanuväärseim osa identiteedist on sugu. See, kuidas me ise ennast defineerime mehe või naisena, mängib suurt rolli selles, kuidas me näeme maailma (Buckner & Fivush, 1998).

Sotsiaalse kogemuse meenutamine koos vanematega varieerub sooti. Sugudevahelisi erinevusi on raporteerinud vanema-lapse meenutamise käigus Reese ja Fivush (1993): nii emad kui ka isad on põhjalikumad mälestuste meenutamisel tütardega ja seega annavad tükid mineviku sündmuste meenutamisel rohkem informatsiooni kui poisid. Lisaks sellele, kui lapsed on kolmeaastased, kasutavad lapsevanemad rohkem emotsionaalseid lausungeid, rääkides kurbadest sündmustest tüdrukutega kui poistega (Fivush, Brotman, Buckner, & Goodman, 2000). 6-7 aastaste laste puhul on Bird ja Reese (2006) leidnud, et lapsevanemad räägivad vihast ja viitavad negatiivsetele emotsioonidele rohkem poegade suhtes.

Eesti näitel pole vanema-lapse vestlemisel soolisi erinevusi leitud. Seda kinnitab Tõugu, Tulviste, Schröder'i, Keller'i ja De Geer'i (2011) poolt läbi viidud uuring, kus olid vaatluse all Saksamaa, Rootsi ning Eesti emad ja lapsed. Küll aga leidsid sugudevahelisi erinevusi oma longituuduuringus Tõugu, Tulviste ja Suits (2014) eelkoolialiste laste iseseisvates meenutustes. Kahelainelises uuringus osales kokku 275 eelkoolialist last, kellel paluti rääkida enda eelmisest sünnipäevast ja möödunud nädalavahetusest nelja- ja seejärel kuueaastasena. Interaktsioonid kodeeriti sisu alusel. Tulemusena leiti, et poisid rääkisid enamjaolt iseendast kui peategelasest ning lisaks mainisid poisid rohkem mittesotsiaalseid sündmuste aspekte esmaste mälestuste sisu meenutamisel. Tüdrukud rääkisid enamasti teistest inimestest, kellega koos nad minevikusündmust olid kogenud. Selgus, et sugudevahelised erinevused püsisid ja suurenesid vanuse kasvades.

Buckner ja Fivush (1998) leidsid sugudevahelisi erinevusi oma uurimuses, mille valimi moodustas 22 kaheksa-aastast last. Nad leidsid, et poiste ja tüdrukute autobiograafilised narratiivid erinesid nii struktuurilt kui ka sisult. Struktuurilt olid tüdrukute narratiivid pikemad, omavahel seoses ning rikkalikumalt detailidega kirjeldatud, kui seda olid

poiste omad. Sisult, nagu juba varem mainitud, olid tüdrukud rohkem aldis jutustama inimestevahelistest kogemustest kui poisid.

Sugudevahelised erinevused lapseeas esmaste mälestuste kirjeldamisel on suuresti tingitud eelnevalt mainitud lapse-vanema meenutamisest, ilmnevad varakult ning kasvavad eelkoolieas.

Autobiograafiliste mälestuste sisu

Lisaks eelnevale, mõjutab sündmuste mäletamist ka selle otsene sisu. Peterson (2002) leidis oma uurimuses, et sündmused, mis on tähelepanuväärsed ja eristatavad, võivad olla märkimisväärselt kaua meeles ka pärast mitmeid aastaid. Usher ja Neisser (1993) uurisid oma töös 222 erinevalt täiskasvanult nelja sihtotstarbeliselt valitud sündmuse kohta: noorema õe/venna sünd, haiglasviibimine, perekonnaliikme surm ja perekondlik kolimine. Tulemusena selgus, et kõige meeldejäavamateks sündmusteks on õe/venna sünd ning haiglasviibimine pärast selle kogemist kaheaastasena. Järgnevad kolmandana perekonnaliikme surm ning neljandana perekondlik kolimine. See kinnitab ka eelnevalt leitud Nelsoni (1993) uuringu tulemust, et autobiograafilise mälu algus ilmneb juba väga varases eas (ligikaudu kaheaastasena).

Fivush koos oma kolleegidega (2000) uuris sugudevahelisi erinevusi mälestuste positiivses ja negatiivses emotsionaalses sisus lapse-vanema meenutamises, keskendudes neljale emotsioonile – õnnelikkus, viha, kurbus ja hirm. Lapse-vanema vestlus kodeeriti sisu alusel ning iga väide defineeriti sündmuse enda kohta käiva või emotsionaalset aspekti kirjeldava väitena. Lisaks, kõik emotsioonisõnad loendati. Tulemusena selgus, et tüdrukud kasutasid rohkem emotsioonisõnu rääkides hirmsatest sündmustest, kui seda tegid poisid. Lisaks leidsid nad, et nii emad kui ka isad räägivad kurva sündmuse emotsionaalsetest aspektides rohkem tüdrukute kui poistega, olenemata sellest, et tüdrukud ise ei räägi rohkem kurbusest võrreldes poistega. Sellised tulemused viitavad sugudevahelistele erinevustele arusaamaks enda emotsionaalsest kogemusest ning võimalik, et seetõttu tüdrukud räägivadki detailsemalt kirjeldamiseks kurba sündmust, kui seda teevad poisid (Fivush, Brotman, Buckner & Goodman, 2000).

Mälestuste sisu võib lahterdada positiivseteks ja negatiivseteks ning käesolev töö analüüsib mälestusi ka nendes aspektides. Mengel (2016) on oma uurimistöös uurinud sugudevahelisi erinevusi esimeste mälestuste emotsionaalses sisus. Tulemusena selgus, et naiste ja meeste vahel ilmneb oluline erinevus emotsioonisõnade kasutamises. Käesolev töö

uurib aga, kas positiivseid ja negatiivseid mälestusi ka erinevalt kirjeldatakse, tänu millele saame teada uusi tulemusi selles valdkonnas ja tõsta käesoleva töö väärtust.

Kultuurilised erinevused

Elu koos seikluste, draamade ja muutustega hõlmab endas tähtsaid ja märkimisväärseid sündmusi, mis on mälestusväärsed nii iseendale kui ka teistele huvitunuile, kellele lugusid üha uuesti rääkida (Wang, 2003). Wang lisab, et sõltuvalt indiviidi elustiilist, erineb mälestuse kättesaadavus ning sellest rääkimine vastavalt sellele kui mitmekesine ja detailne on indiviidi autobiograafiline ajalugu. Sel moel pärineb mälestuse puudumine pigem mälestusväärsete kogemuste puudumisest kui suutmatusest kodeerida, säilitada ja leida üles informatsioon pikaajalisest mälust. Sellisel juhul võib üheks indikaatoriks olla ka indiviidide kultuurilised erinevused.

Rääkides mälestuste sisust ning võrreldes sellega erinevaid kultuure, on Wang (2004) leidnud, et Ameerika lapsed kirjeldavad oma mälestusi tihti hoolikalt ja detailselt, keskendudes iseenda rollile, eelistustele ja tunnetele. Hiina lapsed aga keskendusid mineviku sündmuste kirjeldamisel sotsiaalsetele interaktsioonidele ja igapäevastele rutiinidele ning tihti jäid iseenda kirjeldamisel sotsiaalsetes rollides, konteksti põhilistes karakteristikutes ja avalikus käitumises väga neutraalsele ja tagasihoidlikule toonile. Autori hinnangul keskendub Ameerika kultuur individuaalsusele ja iseseisvusele, seevastu Hiina kultuur propageerib traditsioonilisi pereväärtusi ja keskendub põhiliselt suhetele teiste inimestega iseenda asemel, mis ühtlasi võib olla kultuuriliste erinevuste põhjus lapsepõlvemälestuste sisu kirjeldamisel.

Käesolev uurimus

Käesoleva töö väärtus on teoreetiline ning aitab mõista lapsee autobiograafilise mälu arengut ja võimalikke sugudevahelisi erinevusi selles. Lisaks sellele pole Eestis veel uuritud koolilaste ja täiskasvanute vanusegruppi mälestuste sisu kirjeldamisel, tänu millele saame teada, kas erinevused on tähelepanuväärsed või mitte. Lisaväärtusena uurib töö autor mälestuste sisu ka positiivsetes ja negatiivsetes mälestustes. Lähtudes varasemast kirjandusest ning selle töö eesmärgist on autor püstitanud järgmised hüpoteesid:

- 1) Naised kirjeldavad meenutamisel rohkem sotsiaalsed aspekte kui mehed.
- 2) Meeste mälestused on enesekesksamad kui naistel.

Kuna otseselt pole varem uuritud, kuidas eri vanusegruppides olevad inimesed kirjeldavad oma mälestusi, püstitas töö autor ka ühe uurimisküsimuse vanusegruppidest lähtuvalt ning püüab käesoleva töö andmeanalüüsi põhjal seda teha. Lisaks püstitas töö autor ka teise uurimisküsimuse, mis puudutab esmaste mälestuste emotsionaalset valentsi. Käesoleva töö autor püstitas järgnevad uurimisküsimused:

- 1) Kuidas kirjeldavad oma esmasi mälestusi eri vanusegruppides olevad inimesed?
- 2) Millised erinevused ilmnevad esmaste mälestuste kirjeldustes mälestuste emotsionaalsest valentsist lähtuvalt?

MEETOD

Valim

Valimisse kuulub Tartu Ülikooli Psühholoogia instituudi arengupsühholoogia osakonna poolt 2014. aastal kogutud 9-11-aastaste Tartu koolilaste andmed. Lisaks võeti käesolevas uurimistöös kasutusele ka Mengeli (2016) poolt uurimistöös "Sugudevahelised erinevused laste ja täiskasvanute esimeste mälestuste emotsionaalses sisus" jaoks kogutud andmete seast vanuse alusel noorte täiskasvanute ja keskealiste andmed. Käesoleva töö valimisse kuulub 121 inimest, kelle seas oli 54 meest (44,63%) ja 67 naist (55,37%). Valim jaotus kolme gruppi 1) lapsed, 2) noored täiskasvanud ning 3) keskealised. Laste valimi moodustas 39 inimest (32,23%), kelle seas oli 22 poissi (56,41%) ja 17 tüdrukut (43,59%). Noorte täiskasvanute valimi moodustas samuti 39 inimest (32,23%), kelle seas oli 27 meest (69,23%) ja 12 naist (30,77%). Keskealiste valimi moodustas 43 inimest (35,54%), kelle seas oli 5 meest (11,63%) ja 38 naist (88,37%).

Käesoleva töö andmeanalüüsis kasutati algse 121 inimese andmete asemel 117 inimese andmeid, kuna 1 inimene jättis kirjeldamata esmase mälestuse sisu, 1 inimene loobus esmase mälestuse sisu kirjeldamisest, kuna mälestus oli negatiivne ning selle meenutamine ebameeldiv, 1 inimene kirjeldas mälestust, mis polnud tema esmane mälestus (nt. „See oligi mu sündmus kuid see polnud esimene.“) ning 1 inimene andis ebamäärase vastuse esmase mälestuse kirjeldamisel (nt. „Tegelikult minu kõige esimene mälestus pärineb paar kuud enne minu sündi, kus minu vanemale või siis tol hetkel tulevasele vennale tehti kontaktiline operatsioon põlvedele nii-öelda nõidade või tervendajate poolt.“).

Mõõtevahendid

Andmeid koguti paber kandjal ankeetidel, mis hiljem sisestati Microsoft Excel 2013 arvutiprogrammi ning andmete analüüs toimus statistikaprogrammis SPSS Statistics 20.

Olemasolevad koolilaste andmed koguti 45-minutilise koolitunni jooksul, kus neil paluti kirjalikult kirjeldada oma esimest mälestust ja märkida oma arvatav vanus sellel ajal. Juhend oli sõnastatud järgmiselt:

Palun tuleta meelde esimene sündmus, mida Sa oma elust mäletad. Püüa meenutada, kui vana Sa siis olid. Pane siia kirja kõik asjad (nii põhjalikult ja täpselt kui oskad), mida sellest sündmusest mäletad.

Täiskasvanute küsimustik koosnes kolmest erinevast osast: (1) taustaandmed, (2) enesekirjeldus ning (3) esimese mälestuse kirjeldus ja arvatav vanus sellel ajal. Küsimustiku täitmiseks oli täiskasvanutel aega kuni 30 minutit.

Uuringus osalejad pidid täitma ka kirjaliku nõusoleku, milles neid informeeriti uuringu põhisisust ja eesmärkidest.

Käesoleva töö autori panus seisnes olemasolevate andmete kodeerimises Microsoft Excel 2013 programmis ning andmeanalüüsi läbiviimises arvutiprogrammis SPSS Statistics 20.

Kodeerimissüsteem

Kodeerimisel võetakse eeskujuks Tõugu, Tulviste ja Suitsu (2014) uurimuses kasutatav kodeerimissüsteem. Mälestuste sisu puhul kodeeritakse iga alus-õeldis paar ühte viiest kategooriast: (1) Meenutaja ise – mainitakse iseennast ja oma tegevust, mõtteid, tundeid sündmuse ajal, (2) Meenutaja ise koos kellegi teisega – mainitakse iseennast koos kellegagi, näiteks sõbra, sugulase või lemmikloomaga, (3) Sotsiaalne kontekst – mainitakse teist inimest, kaasa arvatud vanemaid ja sugulasi, kes on seotud sündmusega, (4) Mittesotsiaalne – mainitakse mälestuste mittesotsiaalsesid aspekte ja (5) Muu – Mälestuste meenutamisel mainitud väljendid, mis ei sobinud teistesse kategooriatesse.

Esmaste mälestuste sisu valents (neutraalne, negatiivne või positiivne) oli varasemalt kodeeritud ja kirjeldatud Mengeli (2016) töös.

Andmetöötlus

Uuritavate esmaste mälestuste sisu ning üldised andmed sisestati arvutiprogrammi Microsoft Excel 2013, kus need kodeeriti sisu alusel. Andmeanalüüs viidi läbi statistikaprogrammis SPSS Statistics 20. Sugudevaheliste erinevuste analüüsimiseks kasutati sõltumatute gruppide t-testi ning kolme vanuseklassi võrdlemiseks kasutati ühesuunalist dispersioonanalüüsi ning viidi läbi paariviisiline võrdlemine LSD testiga, analüüsimaks täpsemalt, milliste vanusegruppide vahel statistiliselt oluline erinevus ilmneb. Et vaadelda, kas mälestuste sisu sõltub nende valentsist, kasutati neutraalse, negatiivse ja positiivse hinnangu grupiti analüüsimiseks samuti ühesuunalist dispersioonanalüüsi ning viidi läbi ka paariviisiline võrdlemine LSD testiga, analüüsimaks, milliste gruppide vahel statistiliselt oluline erinevus ilmneb.

TULEMUSED

Sugudevaheliste erinevuste analüüsimiseks kasutati sõltumatute gruppide t-testi. Tulemusena selgus, et statistiliselt oluline erinevus esines meeste ja naiste vahel ainult „Sotsiaalne kontekst“ kategoorias, seal oli keskmine sotsiaalse konteksti viidete arv meeste puhul ($M = 1,33$, $SD = 0,22$) ja naiste puhul ($M = 2,37$, $SD = 0,31$); $t(115) = -2,62$, $p = 0,01$. Kategooriates „Meenutaja ise“, „Meenutaja koos kellegagi“, „Mittesotsiaalne kontekst“ ning „Muu“ sugudevahelised erinevused puudusid.

Võrdlemaks esmaste mälestuste sisu vanusegrupiti, kasutas töö autor ühesuunalist dispersioonanalüüsi ning analüüsimaks täpsemalt, milliste vanusegruppide vahel statistiliselt oluline erinevus ilmnes, viis töö autor läbi paariviisilise võrdlemise LSD testiga. Vanusegruppide keskmised tulemused kategooriate kaupa on välja toodud Tabelis 1. Statistiliselt oluline erinevus ilmnes „Meenutaja ise“ kategoorias, [$F(2, 114) = 5,06$, $p < 0,01$], statistiliselt oluliselt erinesid vanusegrupid „lapsed“ ja „noored täiskasvanud“ ($p < 0,00$). Statistiliselt oluline erinevus ilmnes „Sotsiaalne kontekst“ kategoorias, [$F(2, 114) = 2,99$, $p < 0,05$], statistiliselt oluliselt erinesid vanusegrupid „lapsed“ ja „keskealised“ ($p < 0,02$). Lisaks esines statistiliselt oluline erinevus „Mittesotsiaalne kontekst“ kategoorias, [$F(2, 113) = 7,99$, $p < 0,00$], statistiliselt oluliselt erinesid vanusegrupid „lapsed“ ja „noored täiskasvanud“ ($p < 0,00$) ning „lapsed“ ja „keskealised“ ($p < 0,00$). Viimasena esines statistiliselt oluline erinevus „Muu“ kategoorias, [$F(2, 114) = 7,63$, $p < 0,00$], statistiliselt oluliselt erinesid vanusegrupid „lapsed“ ja „noored täiskasvanud“ ($p < 0,02$) ning „lapsed“ ja „keskealised“ ($p < 0,00$). Kategoorias „Meenutaja koos kellegagi“ vanusegrupiti erinevused puudusid.

Tabel 1. Vanusegruppide keskmised kategooriate kaupa

Kategooria	Lapsed	Noored täiskasvanud	Keskealised
Meenutaja ise	1,95 (1,80) ^a	3,81 (2,85) ^b	3,05 (2,85) ^{ab}
Meenutaja koos kellegagi	1,50 (2,25) ^a	1,19 (1,78) ^a	1,19 (1,71) ^a
Sotsiaalne kontekst	1,37 (2,12) ^a	1,76 (1,91) ^{ab}	2,52 (2,38) ^b
Mittesotsiaalne kontekst	0,55 (0,92) ^a	1,65 (1,67) ^b	1,93 (2,03) ^b
Muu	0,26 (0,86) ^a	1,03 (1,61) ^b	1,52 (1,70) ^b

Märkus: Keskmised on esitatud tabelis koos standardhälbe sulgudes. Erinevate tähtedega tähistatud gruppide keskmised näitajad erinevad teineteisest statistiliselt olulisel määral ($p < 0,05$).

Võrdlemaks esmaste mälestuste sisu nende valentsi alusel, kasutas töö autor ühesuunalist dispersioonanalüüsi ning viis läbi ka paariviisilise võrdlemise LSD testiga, analüüsima, millist tüüpi mälestuste gruppide vahel statistiliselt oluline erinevus ilmnes. Gruppide keskmised tulemused kategooriate kaupa on välja toodud Tabelis 2. Statistiliselt olulised erinevused ilmnesid „Meenutaja ise“ kategoorias, [$F(2, 114) = 8,29, p < 0,00$], kus statistiliselt oluliselt erinesid neutraalsete ja negatiivsete mälestuste grupp ($p < 0,00$) ning negatiivne ja positiivne grupp ($p < 0,05$). Statistiliselt olulised erinevused esinesid „Sotsiaalne kontekst“ kategoorias, [$F(2, 114) = 6,94, p < 0,01$], kus statistiliselt oluline erinevus ilmnes nii neutraalse ja negatiivse valentsi puhul ($p < 0,001$) kui ka negatiivse ja positiivse valentsi puhul ($p < 0,01$). Lisaks esines statistiliselt oluline erinevus „Mittesotsiaalne kontekst“ kategoorias, [$F(2, 114) = 7,31, p < 0,01$], kus statistiliselt oluline erinevus esines nii neutraalse ja positiivse valentsi puhul ($p < 0,00$) kui ka negatiivse ja positiivse valentsi puhul ($p < 0,05$). Viimasena esines statistiliselt oluline erinevus kategoorias „Muu“, [$F(2, 114) = 6,98, p < 0,01$], kus statistiliselt oluline erinevus ilmnes neutraalse ja positiivse valentsiga mälestuste vahel ($p < 0,00$). Statistiliselt oluline erinevus puudus „Meenutaja koos kellegagi“ kategoorias.

Tabel 2. Positiivsete, negatiivsete ja neutraalsete mälestuste keskmised kategooriate kaupa

Kategooria	Neutraalne	Negatiivne	Positiivne
Meenutaja ise	2,17 (2,24) ^a	4,35 (3,05) ^b	2,76 (2,17) ^a
Meenutaja koos kellegagi	1,50 (2,09) ^a	1,24 (2,08) ^a	0,88 (1,05) ^a
Sotsiaalne kontekst	1,43 (1,96) ^a	3,03 (2,58) ^b	1,48 (1,58) ^a
Mittesotsiaalne kontekst	0,91 (1,43) ^a	1,47 (1,71) ^a	2,40 (1,94) ^b
Muu	0,52 (1,11) ^a	1,09 (1,46) ^{ab}	1,80 (2,04) ^b

Märkus: Keskmised on esitatud tabelis koos standardhälbega sulgudes. Erinevate tähtedega tähistatud gruppide keskmised näitajad erinevad teineteisest statistiliselt olulisel määral ($p < 0,05$).

ARUTELU JA JÄRELDUSED

Käesoleva uurimistö eesmärgiks oli uurida sugudevahelisi erinevusi täiskasvanu ja laste seas esmaste mälestuste sisu kirjeldamisel. Lisaks sellele taheti teada, kas mälestuste kirjeldused on samasugused uurides ka positiivseid ja negatiivseid aspekte esmastes mälestustes. Selle väljauurimiseks püstitas töö autor kaks hüpoteesi ning kaks uurimisküsimust.

Soolised erinevused

Esimene hüpotees sai sugudevaheliste erinevuste analüüsis kinnitust. Tulemusena selgus, et naiste keskmine sotsiaalse konteksti viidete arv on tunduvalt suurem kui seda on meestel. Naiste keskmise sotsiaalse konteksti viidete arvu ülekaalule meeste omast viitavad ka eelnevalt kirjanduses välja toodud tulemused Tõugu jt., (2014) ning Buckner & Fivush (1998) poolt. Siinkohal saab olulise tulemusena välja tuua selle, et lisaks küllaltki ootuspärasele tulemusele, erines Tõugu jt., (2014) uurimuse valim käesoleva töö valimist ning töö autor leidis viiteid ka sellele, et varem välja toodud erinevus laste puhul püsib ka täiskasvanueas.

Teine hüpotees kinnitust ei saanud, kuna sugudevahelised erinevused ilmnisid ainult sotsiaalse konteksti viidete arvus, järelikult kasutati viiteid meenutaja ise kontekstis sugude lõikes võrdselt. Selline tulemus oli võrdlemisi üllatav, kuna eelnevalt tehtud uuringu põhjal, mis kajastab samuti Eesti lapsi, on Tõugu, Tulviste ja Suits (2014) jõudnud tulemusteni, et poisid viitasid rohkem iseendale oma mälestusi meenutades kui seda tegid tüdrukud. Siinpuhul võib rolli mängida ka käesoleva töö valim, mis koosnes lisaks lastele ka noortest täiskasvanutest ning keskealistest, erinevalt Tõugu jt., (2014) uuringust, kus valimi

moodustasid ainult lapsed. Lisamärkusena võib mainida ka seda, et käesolevas töös olid laste vanusegruppi kuuluvad lapsed vanemad kui Tõugu jt., (2014) uuringus osalenud lapsed. Sellest võib arvata, et mõned sugudevahelised erinevused võivad vanuse kasvades kaduda, selle kinnituseks oleks vaja edasisi longituuduuringuid selles valdkonnas.

Väheste sugudevaheliste erinevuste esinemine võib tuleneda käesoleva töö valimi osalisest ebatäpsusest, kuna naiste ja meeste osakaal polnud tasakaalus.

Vanuselised erinevused

Vanusegruppe eraldi analüüsides tulid välja mitmed erinevused esmaste mälestuste sisu kirjeldamisel. Nimelt, erinesid oluliselt meenutajale endale tehtavate viidete arv laste ja noorte täiskasvanute vanusegruppide võrdluses. Erinevused vanusegrupiti puudusid kategoorias, kus kirjeldati mälestusi, milles mainitakse iseennast koos kellegagi. Sotsiaalsele, mittesotsiaalsele ja muule kontekstile viidates erinesid omavahel kõigis kolmes kategoorias vanusegrupid lapsed ja keskealised. Selline vanusegruppide vaheline erinevus võib tuleneda mitmest erinevast põhjusest, toon välja kaks olulisemat. Esiteks võimalik, et mängib rolli laste ja keskealiste puhul nende erinev arengutase. Võrreldes lapsi keskealistega, on ilmne, et viimaste mälestuste kirjeldamise oskus on tänu nende pikemale elueale oluliselt paremini välja arenenud, seda nii keelelise väljendusoskuse kui ka sõnavara mitmekesisuse poolest. Seetõttu oskavad mainida keskealised oma esmaseid mälestusi kirjeldades oluliselt rohkem sotsiaalsetele, mittesotsiaalsetele ja muule kontekstile viitavaid alus-õeldis paare kui seda oskaksid lapsed. Siinpuhul toon näitena välja käesoleva töö analüüsis kasutatud lapse mälestuse ja keskealise mälestuse, et anda piltliku ülevaate nende kahe vanusegrupi erinevusest raporteerimise viisis. Valisin lapse mälestuse 10-aastaste laste hulgast ning keskealise mälestuse 44-aastaste keskealiste seast, kuna need vanused esindavad mõlema vanusegrupi keskmist vanust.

Lapse mälestus:

Siis kui ma restoranis atlantis kahvlite ja nugade asukohad muutsin.

Keskealise mälestus:

Tean, et olin 2 aastane, kuna sellest sündmusest on foto. Mu vanemad vennad ehtasid tупpa harjavarre najale tekkidest telgi. See oli naljakas pime, aga hubane ja salapärane koht, kuhu nad mind kutsusid. Mäletan seda kummalist salapära adumise tunnet ning maagiana tunduvat

"trikki", kus üks vendadest näitas pimedas telgis, kuidas äratuskella numbrid giilgavad - need olid fosforist. See on siiani küllalt selgelt meeles, mäletan isegi teki mustrit ning seda äratuskella ning venna uhkust, kuidas ta sai mind hämmastada. Ja muidugi salapära ja emotsioone..

Siinkohal toaksin välja teise ning osati esimesest sõltuva põhjuse, miks laste ja keskealiste sotsiaalsele, mittesotsiaalsele ja muule kontekstile viitamise arv oluliselt erineb. Nimelt on laste kirjeldatud esmased mälestused oluliselt lühemad kui seda on keskealiste omad. Sellest tulenevalt tundub, et keskealised inimesed kirjeldavad oma esmaseid mälestusi pikemalt ja põhjalikumalt ning seega sisaldavad keskealiste esmased mälestused oluliselt rohkem viiteid nendele kategooriatele kui laste omad. See põhjus võib omakorda olla sõltuv eelnevalt välja toodud põhjusest, et lapsed ja keskealised erinevad esmaste mälestuste kirjeldamisel vaja minevatest keelelistest oskustest. Sarnaselt on Willoughby, Desrocher, Levine ja Rovet (2012) leidnud 8-16-aastaste laste ja noorte täiskasvanute mälestusi uurides, et raporteeritavate detailide hulk suureneb selles eas.

Valentsist tulenevad erinevused

Vaadeldes esmaste mälestuste emotsionaalset valentsi, võib välja tuua peamised erinevused kategooriate lõikes. Meenutajale endale, sotsiaalsele ja mittesotsiaalsele kontekstile viidete arvus erinesid kõigis kolmes kategoorias omavahel negatiivsed ja positiivsed mälestused. Kategoorias, mis viitas muule, erinesid omavahel aga neutraalsed ja positiivsed mälestused. Siinpuhul peab mainima, et laste vanusegrupis olid kõik emotsionaalse valentsi hinnangud esmastele mälestustele neutraalsed, seega negatiivse ja positiivse valentsi erinevus ilmnes noorte täiskasvanute ja keskealiste vanusegrupis. Toon välja ka ühe negatiivse ja ühe positiivse esmase mälestuse näite vastavalt noorte täiskasvanute ja keskealiste seast, kus mõlemas mälestuses on enim viiteid nendele kategooriatele, milles nende erinevus välja tuli.

Negatiivne noore täiskasvanu mälestus:

Ma käisin lasteaias. Ma tean, et pidin olema noorem kui 4 aastane, sest siis ma enam ei käinud lasteaias. Mul olid musta värvi sussid. Sellised millega saab tantsida. Need väga meeldisid mulle. Samas ma mäletan, et ühel poisil minu rühmast olid samasugused sussid, ainult et valget värvi. Poisil enal olid valged juuksed ka ja kondinde nägu ja aukus silmad.

Millegipärast ta ei meeldinud mulle. Täpset põhjust ei mäleta. Võibolla ta kiusas mind. Igatahes kartsin, et kui mul on samasugused sussid nagu temal, muutun ka temasuguseks. See on üks vähestes asjadest, mida mäletan enne nelja-aastaseks saamist ja perega kolimist.

Positiivne keskealise mälestus:

Virgun ööunest ja laman oma võrevoodis. Pea tagant paistab hommikune päike, mis paistab soojalt minu peale. Ühtlase valgustab ka tekki ja padjapüüri. Tekilinal ja padjapüüril on pallid, lennukid, majad, aknad, poisid, tüdrukud. Pea tagant kapilt, mis on akna all, kostab raadiost soomekeelsete uudiste ilmateade (seosed Soome uudiste ja ilmateatega on loomulikult hilisemad) Tunnen end mõnusasti, soojalt ja turvaliselt. Hea kerge on olla. Voodi kohale ilmub ema nägu ja siis ka isa. Tean, et see mälestus tundub liiga varajane aga mõned faktid kinnitavad, et sündmus pidi aset leidma enne teist eluaastat. Kui olin 1,8 a sündis väike vend, kes sai omale nii võrevoodi kui ka need linad, millel pallid, majad jne.

Käesolevas töös ilmnisid peamised erinevused esmaste mälestuste kirjelduses laste ja keskealiste vahel, selliste vanusegruppide võrdlusega töid esineb vähe, seetõttu võiks edasistes autobiograafilise mälu kasutamist kirjeldavates empiirilistes uurimustes olla esindatud just need vanuseklassid, et teada saada, kas need erinevused on tähelepanuväärsed või mitte. Sugudevahelisi erinevusi kategooriate lõikes käesolevas töös leiti ainult sotsiaalsele kontekstile viidete arvus.

Tänuõnad

Tahaksin tänada oma juhendajat Pirko Tõugut toetava, innustava ja proaktiivse juhendamise eest.

KASUTATUD KIRJANDUSE LOETELU

- Bird, A., & Reese, E. (2006). Emotional reminiscing and the development of an autobiographical self. *Developmental Psychology, 42*(4), 613–626.
- Buckner, J. P., & Fivush, R. (1998). Gender and self in children's autobiographical narratives. *Applied Cognitive Psychology, 12*(4), 407-429.
- D'Argembeau, A. & Van der Linden, M. (2008). Remembering pride and shame: Self-enhancement and the phenomenology of autobiographical memory. *Memory, 16*(5), 538-547.
- Fivush, R., Brotman, M. A., Buckner, J. P., & Goodman, S. H. (2000). Gender differences in parent-child emotion narratives. *Sex Roles, 42*(3–4), 233–253.
- Harley, K., & Reese, E. (1999). Origins of autobiographical memory. *Developmental Psychology, 35*(5), 1338-1348.
- Howe, M. L., & Courage, M. L. (1993). On resolving the enigma of infantile amnesia. *Psychological Bulletin, 113*(2), 305-326.
- Howe, M. L., & Courage, M. L. (1997). The emergence and early development of autobiographical memory. *Psychological Review, 104*(3), 449-523.
- Kihlstrom, J. F., & Harackiewicz, J. M. (1982). The earliest recollection: A new survey. *Journal Of Personality, 50*(2), 134-148.
- Lishman, W. A. (1974). The speed of recall of pleasant and unpleasant experiences. *Psychological Medicine, 4*(2), 212-218.
- Mengel, L. (2016). Sugudevahelised erinevused laste ja täiskasvanute esimeste mälestuste emotsionaalses sisus. Uurimistöo. Psühholoogia instituut. Tartu Ülikool.
- Nelson, K. (1993). The psychological and social origins of autobiographical memory. *Psychological Science, 4*(1), 7–14.

- Peterson, C. (2002). Children's long-term memory for autobiographical events. *Developmental Review, 22*(3), 370-402.
- Tõugu, P., Tulviste, T., Suits, K.. (2014). Gender differences in the content of preschool children's recollections: A longitudinal study. *International Journal of Behavioral Development, 1-7*.
- Tulving, E. (1994). *Mälu*. Tallinn: Kupar.
- Usher, J. A. & Neisser, U. (1993). Childhood amnesia and the beginnings of memory for four early life events. *Journal Of Experimental Psychology: General, 122*(2), 155-165.
- Walker, W. R., Skowronski, J. J., & Thompson, C. P. (2003). Life is pleasant-and memory helps to keep it that way!. *Review Of General Psychology, 7*(2), 203-210.
- Wang, Q. (2003). Infantile amnesia reconsidered: A cross-cultural analysis. *Memory, 11*(1), 65-80.
- Wang, Q. (2004). The emergence of cultural self-constructs: Autobiographical memory and self-description in European American and Chinese children. *Developmental Psychology, Vol. 40, No. 1, 3-15*.
- Willoughby, K. A., Desrocher, M., Levine, B., & Rovet, J. F. (2012). Episodic and semantic autobiographical memory and everyday memory during late childhood and early adolescence. *Frontiers In Psychology, 3*.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Doris Sooläte